

Рад примљен: 23. 11. 2015.

Рад прихваћен: 23. 12. 2015.

Оригинални
научни раддр Јелена Панић Мараш¹
Универзитет у Београду, Учитељски факултет

doi:10.5937/inovacije1504076P

Ђаци се крећу Боју знања истину да моле: о поезији за децу Владислава Петковића Диса

Резиме: Рад се бави недовољно проученим њесмама за децу Владислава Петковића Диса. Освећљава их у контексту листи у ком су објављиване (Мала Србадија), као и диографским њодацима из Дисовој живоји. Песме се њосмају у контексту развоја српске њоезије за децу, њри чему се води рачуна о особеној њиховој израза и ауџентичној виђења дејтеји. У само неколико њесама о деци које је исјевао Владислав Петковић Дис је користио различите њесничке моућности њри уобличавању одређених њема и моућива који су у вези са децјим свећом. Ошуда се у Дисовим њесмама за децу јавља дејте као лирски њлас или одрасли који се деци обраћа не са намером да их њодучи, казни, исмеје, већ да их саветује, усмери или њак да их фаворизује у њоређењу са свећом одраслих. Поседно се издваја ујечатљива слика школе, учења и знања, њоред доминантно њојле, њојво идеализоване њредставе дејтеја даје њреко њесама о њприроди или њесама о националном идентитету.

Кључне речи: њоезија за децу, дејте, одрасли, школа, њприрода, знање.

Увод

Један од највећих песника српске књижевности, творац једне од најмелодичнијих песама на српском језику, песме „Можда спава“, човек који је носио епитет „уклети песник“, као да је антиципирао сопствену смрт насловом прве песничке збирке *Ушойљене душе* (1911) и отворио неке нове видике у српској поезији песама „Нирвана“ и „Тамница“, писао је и песме за децу.²

¹ jelena.panic@uf.bg.ac.rs

² Када сам идеју да за овај број *Иновација* пишем управо о поезији за децу Владислава Петковића Диса саопштила

За то имамо и потврду, ако не у литератури о поезији за децу, онда засигурно у сабраним делима Владислава Петковића Диса које је приредио Новица Петковић.

Једном младом колеги, такође песнику, он није веровао да је Дис писао песме за децу. Порекло неверовања да је Дис писао за децу изгледа да је дубоко повезано са фигуром песника коју Дис ужива, а опет, с друге стране, и немогућности обједињавања, рецимо, почетних стихова песме „Тамница“ или разумевања стихова: „Прилазили мени као жртви, / Као боји пролазности ствари“ са стиховима писаним за децу, који су, по природи ствари, лишени тамних и тмурних тема и одређених питања о суштини постојања и сл.

Наиме, у овом издању, у оквиру „Додатка“, налази се и неколико песама које својим тематско-мотивским склопом припадају поезији за децу. То су Дисове песме у којима се јавља дете као лирски глас („Зима“ из 1911. године), или певају о деци („Вредна деца“ из 1912. године и песма „Јесен“ из 1911. године) или се лирски субјект обраћа деци („Родитељи“, 1909), то јест ђацима („Најбољи друг“).³ У сабраним делима Диса у редакцији Новице Петковића ове песме су преузете из дечјег листа *Мала Србадија*, који је излазио у Београду од 1886. године до 1914. године, осим песме „Најбољи друг“, која је узета из збирке *Декламатор*, објављене у библиотеци Дечји писци 1946. године.

Мала Србадија

У дечјем листу *Мала Србадија* штампане су готово све Дисове песме за децу. Оне су излазиле у распону од 1908. до 1912. године. То је онај исти период у којем Дис објављује своје две песничке збирке, прво *Ушойљене душе* (1911), потом *Ми чекамо цара* (1913). Лист *Мала Србадија* је основао Димитрије Путниковић 1886. године испред Учитељског удружења, које је остало једини његов издавач. Димитрије Путниковић је чувени педагог, оснивач Педагошког музеја у Београду, писац многобројних уџбеника за децу, као и прича за децу. Иако је био уредник *Мале Србадије* само годину дана, засигурно је својим педагошким сензибилитетом дао и кључни смер уређивачком профилу листа.

³ Ту је и песма „Јесен“, објављена 1908. године у *Малој Србадији*. То је вероватно и прва Дисова песма штампана у овом листу за децу. Међутим, она се својим тематско-мотивском склопом и идејним хоризонтом разликује од осталих песама које је Дис објавио у *Малој Србадији*. Доминирају тамне и мрачне слике при опису јесени, које се преносе и на осећања лирског субјекта. Отуда ова песма није предмет анализе у овом раду с обзиром на то да се не може тумачити у контексту поезије за децу.

У првом броју је изнет и програм листа где се пажња посвећује и стваралаштву за децу:

Нарочиту напомену морамо учинити у погледу песама вештачких. 'Мала Србадија' неће моћи примити ни једну вештачку песму, која је велика а при том спутана у поетичке форме. Свака вештачка песма мора бити кратка и јасна и мора бити природни опис догађаја из дечијег живота. Нарочито ће се примати од оваквих песама оне, које се пошаљу са илустрацијама. Па и радови прозаички првенства над осталима, ако се пошаљу са сликама.⁴

Лист се временом мењао и модернизовао (види, рецимо, насловну страну из 1905. и 1911. године), али је задржао педагошки профил и посебно водио рачуна о домаћим ауторима. Највећи број прилога били су заправо из актуелне продукције, а често је доносио текстове посвећене Доситејевим баснама или лику и делу Лава Толстоја. Листајући ову публикацију, може се видети како је пажња посвећивана и кепецима, деци с наочарима, црнцима, али, по правилу, водећи рачуна да се и деца укључују у анализу одређених појава.

Дис и деца

Да би се што боље разумели Дисови стихови за децу, размотриће се најпре одређени сегменти из саме песникове биографије који овде могу бити од значаја, а потом ће се песник посматрати у контексту развоја наше поезије за децу.

Све што се зна о Дису као детету јесу управо сећања старијих људи у родном селу Заблаће. Они га се сећају као „повучено, замишљено и прерано сазрело дете“ (Petković, 2003v: 84), а песникова браћа говорила су о њему као о „преосетљивом дечаку“. Такође, зна се да је једно време радио као „привремени“ учитељ, и то школске 1901/1902. године у селу Прлити крај Зајечара. О Дису као учитељу сазнајемо преко анегдота како

⁴ <http://www.vbs.rs/scripts/cobiss?ukaz=DISP&id=1349340156165990&rec=1&sid=1>.

је са ђацима учествовао у дечјим играма, седео са мештанима, „трошио малу плату на пиће и играо таблића“ (Petković, 2003v: 85). С тим у вези, рецимо и то да је Новица Петковић мишљења да је ово заправо „општа прича о младом учитељу у малом, забитом планинском селу“ (Petković, 2003v: 85).

Осим тога, можда није неважно да је са женом Христином имао двоје деце, ћерку Гордану, рођену 1912. године, и сина Мутимира, рођеног 1913. године. Према сведочењима савременика, док је био у Паризу, увек је носио фотографију деце са собом. О Дису као оцу сазнајемо и преко писма које пише Драгославу Илићу из Париза 1917. године, где наводи како је волео да предвече храни децу, будући да је „то и њега хранило“. У овом писму посебно је упечатљив опис сцене када једно вече није било довољно млека за оба детета. Ево како је Дис описује:

Предсобље. Уза зид велики, дугачак сто, застрт мушемом. На једном крају ближе собних врата, седи Гордана. На другом, Мутимир. После свршеног дробљења обед почиње. Ја храним Мутимира. Чорба. Гордана да ли ти више волиш чорбу или млеко? упитах Гордану, која се већ запослила. Тата, одговори ми она без премишљања, ја више волим чорбу, само док поједем млеко (Petković, 2003b: 62).

У истом писму саопштава како га је жеља и потреба да својој породици осигура живот, упркос снажном отпору према путовањима, гонила да иде од места до места. Стално страховање за породицу и децу посебно се може уочити у његовим последњим песмама.

Дис у контексту развоја српске поезије за децу

Владислав Петковић Дис почиње да пише и објављује песме за децу непосредно након смрти Јована Јовановића Змаја (1833–1904), који је уједно и родоначелник српске поезије за децу. Управо је период до Првог светског рата нека

врста стагнације у развоју поезије за децу, када читав низ Змајевих епигона покушава на различите начине да опонаша Змаја као песника, педагога, морализатора, учитеља итд. То се, уосталом, уочава и у једном броју песама које су излазиле у исто време када и Дисове у *Малој Србадији*. Тако је песма „Вредна деца“, коју потписује М. Сретеновић, писац *Ружице: књије за децу са сликама*, испевана у духу Змајеве поезије. Стихови те песме: „Вредна деца / Није шала / На пос’о се / Живо дала // Јер ко хоће / Да се слади, / Прво мора / Да заради.// Колача ће / Пуно бити, / Ала ће се / Осладити“, само су закаснили одјек истих оних песама које је знатно убедљивије Змај склапао последњих деценија 19. века. И таквих примера у *Малој Србадији* има напретек, будући да је и тадашња актуелна поезија неговала исти тај дух подражавања Змајеве поезије, који ипак не можемо на тај начин уочити код Диса. Он у песмама за децу не критикује децу, више их саветује, упућује, не подучава их и не допушта некакав дидактизам ради дидактизма. Деца су у његовим стиховима на различите начине фаворизована, чак и у односу на свет природе или свет одраслих. На формалном плану уочава се да су песме испеване увек у строфичној организацији, махом у осмерцу и десетерцу са доминантном укрштеном римом.

Дисове песме за децу

У свом невеликом опусу за децу Дис је чак четири песме тематско-мотивски везао за годишња доба. То су песме: „Зима“, „Пролећна песма“, „Јесен“ и „Вредна деца“. За песму „Зима“ карактеристично је да је испевана из позиције детета, што ће управо бити одлика модерне поезије за децу. Читава песма је дата као контраст између оштре и хладне зиме и деце која пркосе зими, што највише долази до изражаја у трећој строфи: „За нас децу није страшна зима / Снег газимо сви весели тако, / С грудвама смо као

с цветовима, / Млада срца све подносе лако“ (Petković, 2003a: 205). Оно што је деци спас од зимске олује и мраза јесте „топла соба код куће и школе“ и посебно „топал поглед“ који учитељ има, а који је такав да може и њихова срца да угреје. У овој песми се тек благо уочава важност школе и фигуре учитеља, што ће тек доћи до изражаја у наредним песмама.

За разлику од „Зиме“, песма „Вредна деца“ даје слику „вредне деце“ у пролеће. Она можда чак пренаглашено идеализује децу, те у тој идеализацији заправо износи жељу лирског субјекта да деца заиста таква и буду. Отуда су деца срећна, беру цвеће „док миришу поља цветна; / Свуд пролеће“ (Petković, 2003a: 207). Ова идилична слика додатно се појачава у наредним строфама: долетеле су и ласте, сунце греје, „све расте“, „потоци су оживели“, „развио се крин бели“... (Petković, 2003a: 207). Међутим, Дис не пева идилу ради идиле, већ да би подвукао оно по чему су деца „вредна“, а она нису вредна само зато што у пролеће беру цвеће, што је један вид игре и разбигбриге, већ стога што „уче школу“. То да уче школу је њихов „посао“ и ту се уочава паралелизам са сликом ратара који у пролеће има пуно посла. Дакле, и у једној готово идеализованој слици природе и деце Дис децу види као вредну, али, готово по правилу, везану за школску клупу, књигу и знање.

„Пролећна песма“ развија везу између буђења природе у пролеће и буђења Србије у борби против ропства. Отуда се и пролеће пореди са „весником светлих слобода“, а пролећна песма са молитвом „за браћу коју још ропство крије / И за Србију да се пробуди“ (Petković, 2003a: 206). Ова песма својим националним сензибилитетом допуњује се на песму „Уздах са Дунава“ из збирке *Ми чекамо цара*, која је у једној верзији објављена у *Малој Србадији* 1912. године. Управо то може бити ваљан разлог да је тумачимо у контексту Дисових песама за децу, тим пре што јој је у збирци и придодат поднаслов „За

дечија уста“. У овој песми доминирају туга и сета Српчета због домовине, те није неважно и место одакле дете посматра своју земљу, а то је тачка на Калемегдану где се Сава улива у Дунав. Кулминација песме су последње две строфе у којима Српче са сузама у очима саопштава: „О велике земље, о српски народе, / Докле ћеш тонут у јад и несреће? / Зар ти само немаш под небом слободe / Зар никада теби да није пролеће? // Твоја снага да ли ће увек да куња / У ропству и смраду, у блату и тами / И зар нема небо громова и муња / И зар Срби вечно да робују сами / И зар Срби вечно да робују сами?!“ Јасно је да се тежак положај Србије додатно појачава тиме што се дете узима као она инстанца која промишља судбину своје земље, тугује због њене садашњости, али и прошлости. Бирајући дете које има изражен национални идентитет, Дис сугерише неизвесну будућност наше земље и жељу за слободом и променом, коју управо млађе генерације могу да донесу.

Песма „Јесен“ на општем нивоу доноси опис јесени преко разлика између деце и природе. Јесен је приказана као годишње доба када плодови лета изумиру и када се природа полако припрема за зиму. Зависност човека од природе дата је преко фигуре сељака који у јесен ради и „Богу се моли“ да му земља коју обрађује пружи доста хлеба. Али она није потврђена у односу деца – природа, будући да је „јесен пала по брду и цвећу“, али није на децу и школе, јер у јесен деца крећу у школе, како пева песник, „Богу знања истину да моле“ (Petković, 2003a: 208). За децу је јесен почетак, а не завршетак једне године, те наглашавањем важности школе Дис имплицитно сугерише и виђење те исте школе. Дакле, школа је место у које деца долазе по истину, те њу добијају од „Бога знања“, који је дат више апстрактно, у појмовној сфери, а не да би се преко њега, рецимо, приказала фигура учитеља. Додатно, знање као темељна категорија школе још више је наглашено преко Бога и молитве, која је, у ствари, сам процес учења и добијања „знања“. И

док се сељак у пољу моли неком паганском богу, богу природе, да му не уништи засад, за разлику од њега деца иду другим путем, путем истине и знања. Преко фигура сељака и деце заправо се могу препознати на једном општем нивоу односи: паганизам и рационализам, сујеверје и просветитељство. С тим у вези, додајмо да су на насловној страни дечјег листа *Мала Србадија* исписане две паролe: „Знање је моћ“ и „Знање је светлост“, те се ова песма својим идејним склопом одлично уклапа у идеје које овај лист наговештава већ на корицама.

Слика школе и ђака дата у песми „Јесен“ надопуњује се на готово малу оду књизи у песми „Најбољи друг“. Песма почиње постављањем питања: „Ко је увек друг најбољи“, и одговором: „Књига, књига.“ Понављањем именице књига потврђује се њен значај и не оставља ни најмања недоумица у тачност одговора. Општи тон ове песме је саветодаван, где се лирски субјект јавља у улози некога ко саветује децу како треба да воле и поштују књигу. Међутим, треба рећи и то да није у питању било каква књига, већ се посебно апострофира „добра књига“, те само њу, поручује лирски субјект, ђаци треба да траже и чувају. „Добра књига“ се види као највеће благо, као „друг у добру, / пријатељ у беди“, али и као „најбоља храна“ дечјој души. Наравно, добра књига има и своју поуку, која је уједно и жеља лирског субјекта: „Запамтите што се у њој / збори, мисли, суди: / да будете добра деца / и честити људи!“ (Petković, 2003a: 210).

У сличном саветодавном духу испевана је песма „Родитељи“, која пева о пожртвованим родитељима који „јуре, раде, пате и целог се века муче“ (Petković, 2003a: 209). Иако песма носи наслов „Родитељи“, она у ствари не пева искључиво о тешком раду родитеља за своју децу, већ ту муку мотивише потребом да деца уче и поседују знања. Дакле, лирски субјект у овој песми заострава опозицију знање – незнање, а родитељи су дати као они који својом муком и радом деци

обезбеђују услове да стекну знање. У овој песми знање се високо вреднује, што је потцртано стиховима да дете које буде учило неће видети „јад и зној“, што је у ствари жеља родитеља у чије име проговара лирски субјект. Користећи форму „они знају“ чак три пута на почетку треће, четврте и пете строфе, лирски субјект заправо пева у име родитеља и поручује деци оно што би им они рекли. Преко знања се наглашава значај и књиге („Они знају врло добро шта то значи књигу знати“), а онда и школе („Они знају да светиња јесте данас само школа, / Зато у њу шаљу вас“). У самој песми, међутим, можда је више пажње посвећено „незнању“ и његовом осликавању, чиме се само потврђује потреба за знањем. Незнање, за разлику од знања, „нуди / Црне дане, живот клет; / Јер ко не зна увек ће се њему смејат као луди / И мучиће њега свет“ (Petković, 2003a: 209), или „ко не учи, тај ће горко да се пати, / И спасти се неће зла“ (Petković, 2003a: 209). Сливовита представа незнања кулминира у стиховима: „ко не учи, тај представља правога вола, / Мада има људски глас“ (Petković, 2003a: 209). Очито је да ова песма има наглашене просветитељске идеје, те да се у њој на извештан начин продужавају они Змајеви стихови: „Дижите школе деца вас моле“, или су пак на трагу Доситејевог максиме: „Књиге, браћо моја, књиге, а не звона и прапорце.“ Приметимо и то да је Змајеву песму „Дижимо школе“ уврстио Богдан Поповић у *Антиологију новије српске лирике*, у којој, као што је познато, нема ниједне Дисове песме. Тиме се отвара једно необично важно питање, а то је питање рецепције Диса као песника од стране савременика.

Када је реч о рецепцији Диса као песника за децу, треба још једном нагласити да је Дис као песник за децу непознат, а самим тим и недочитан. На једном месту, приређујући сабрана дела Владислава Петковића Диса, редактор Новица Петковић упућује на откривалачки карактер тог издања, будући да поред многобројних верзија Дисових песама, како каже, доноси и Дисове дечје песме. Откривајући Диса као песника

за децу, пружа се могућност упознавања са овим песмама, тумачења и напакон вредновања. Једно је сигурно – његова поезија за децу у доживљају света у великој мери је различита од песничког света Диса каквог знамо. Евентуална сличност да се успоставити тек у једном специфичном родољубљу које Дис исказује у појединим песмама за децу са онима из збирке *Ми чекамо цара*. Отуда, када Миодраг Павловић 1954. године каже за Диса да је он „наш први, и можда до данас једини, песник коме се свет чинио као паклено привиђење; али он није само дотицао дно очајања него је на тренутке имао визију другог света, мирног света покојника, због чијег смо постојања ми овде доле још несрећнији“ (Pavlović, 1964: 60), јасно је да је Дис ову страну свог песничког сензибилитета суспендовао пред појавом детета, које је заправо испровоцирало један другачији тон у његовом песништву. Стога што је другачији, не значи да је мање вредан или да треба да буде изузет од осталог Дисовог песништва. На концу, Дисова поезија сведочи како овај песник у исти мах може у својим стиховима „дотицати дно очајања“, које је најчешће егзистенцијално и покреће нека универзална питања човековог постојања, и певати топло, лирски о деци, школи, знању, годишњим добрима и родољубљу. Бити безмало у исти мах „уклети песник“ и песник који пише за децу и о

деци, заправо иде у прилог широком песничком таленту Владислава Петковића Диса који су му тако често оспоравали управо његови савременици.

С тим у вези, готово само по себи, намеће се питање да је којим случајем Скерлић одлучио да напише критику Дисових песама за децу, каква ли би то оцена била. Једно је сигурно – не би била толико оштра и негативна као оцена *Ушћољених душа* коју Скерлић износи у тексту „Лажни модернизам у српској књижевности“. Исто тако, да су којим случајем Скерлић или неки други истакнути критичар тога доба писали о Дисовим песмама за децу или бар скренули пажњу на њих, то би евентуално допринело да Дисове песме за децу не буду заборављене и скрајнуте у историји српске поезије за децу. Могуће и због тога што су све доскора биле непознате, Дисових песама за децу вероватно нема ни у једној антологији поезије за децу, ни у једној читанци, ни у једном буквару. Њих има само у старом листу за децу до којег се тешко долази и сабраним делима Владислава Петковића Диса. Управо стога у прилозима доносимо неколико Дисових песама за децу онако како су оне превише од сто година објављене. Тиме се уједно и на одређен начин веза са учитељима затвара, а дух школе с почетка 20. века преноси и на школу 21. века.

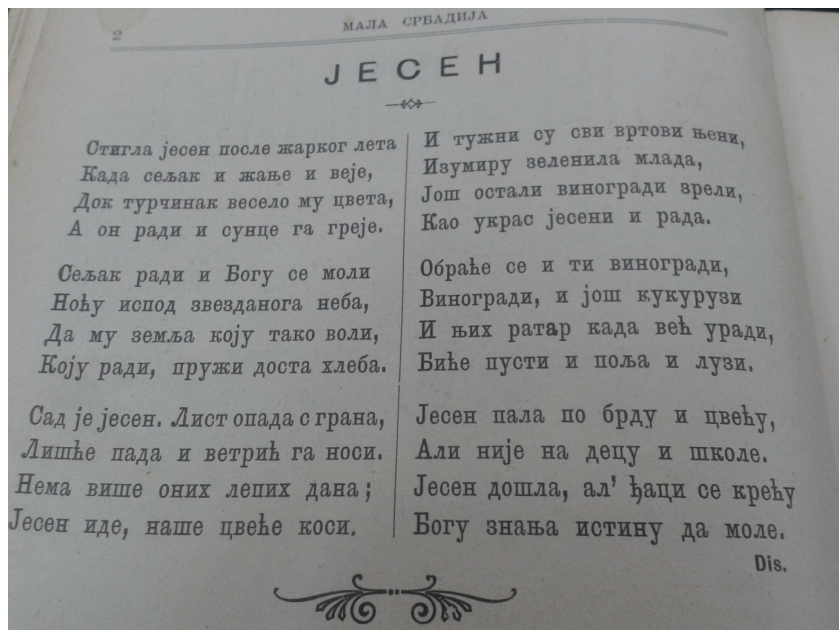
Извори

- Petković, N. (2003a). *Vladislav Petković Dis – Poezija*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Petković, N. (2003b). *Vladislav Petković Dis – Zapisi. Prepiska. Bio-bibliografija*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

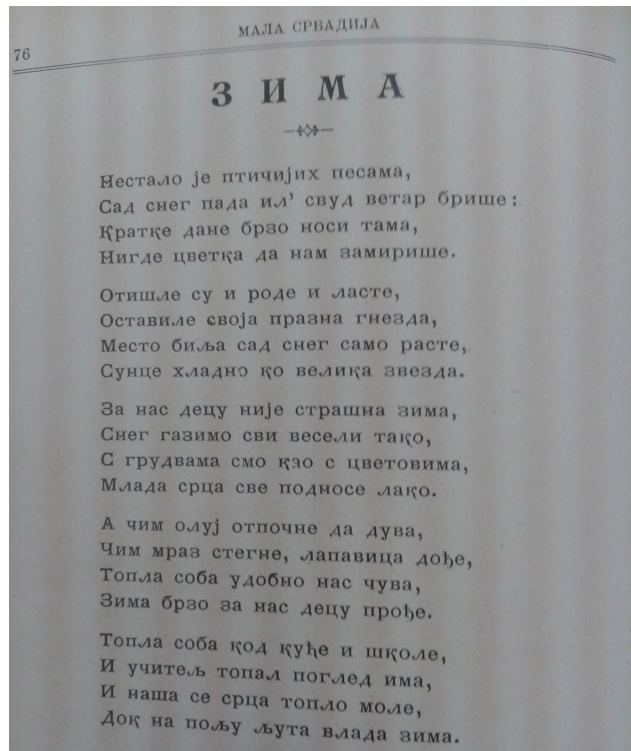
Литература

- Pavlović, M. (1964). *Osam pesnika*. Beograd: Prosveta.
- Petković, N. (2003v). Biografija Vladislava Petkovića Dis-a. U: Petković, N. (ur.). *Vladislav Petković Dis – Zapisi. Prepiska. Bio-bibliografija* (79–105). Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

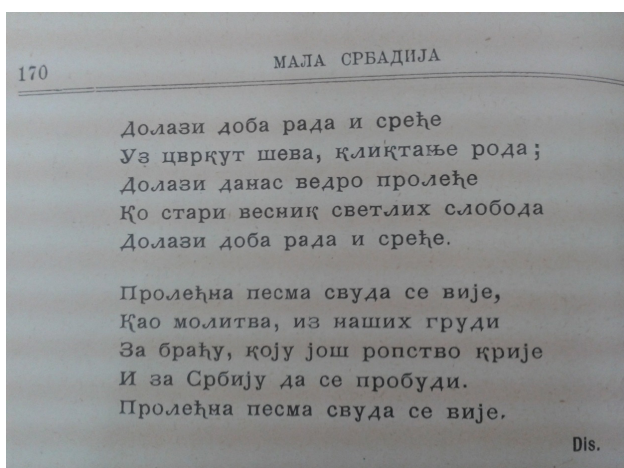
Прилози

Слика 1. Стихови песме „Јесен“ објављени у Малој Србадији септембра 1911. године.

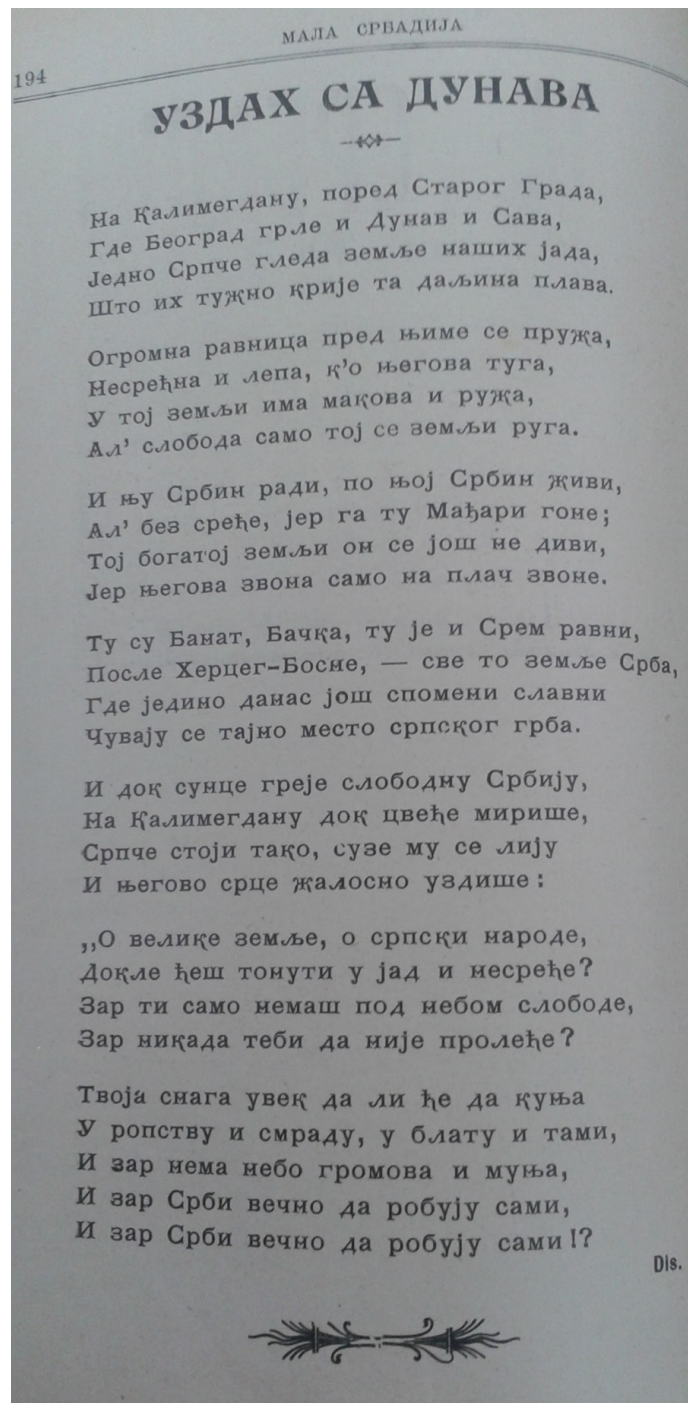
Слика 2. Стихови песме „Зима“ објављени у Малој Србадији новембра 1911. године.

Слика 3. Насловна страна листића и стихови
песме „Пролећна песма“ објављени у
Малој Србадији априла 1912. године.

Слика 4. Илустрација и стихови песме „Вредна деца“ објављене у Малој Србадији јула 1912. године.

Слика 5. Песма „Уздах са Дунава“ објављена у Малој Србадији маја 1912. године. Песма је из збирке Ми чекамо цара (1913), где јој је придодао поднаслов „за деција уста“ и неколико стихова је промењено, допуњено или избачено.

Слика 6. Изглед насловне стране листа 1905. године. На врху, између Вука Караџића и Доситеја Обрадовића налази се Свети Сава. У дну је слика Обилића у рајничкој одећи и Хајдук Вељка. Између њих је исписано САМО СЛОГА СРБИНА СПАСАВА и БРАТ ЈЕ МИО КОЈЕ ВЕРЕ БИО. На централној слици између ђусала са леве и десне стране нацртана је група деце одевена у традиционалну ношњу тог доба. Од укупно осморо деце, шест је дечака и две девојчице.

Слика 7. Изглед насловне стране Мале Србадије за 1912. годину. У доњем левом углу пише Дечји лист, издаје Учитељско удружење. На слици је приказано неколико семенаша. У левом делу слике деца ухваћена за руке ширче око дрвета (укупно четири девојчице и један дечак), у централном делу дечак и девојчица држе таблу и замишљени су над њом. Једна девојчица седи сама на пању и игра, док је дечак, обучених ојет у традиционалне ношње тог времена, држе слику Светио Саве (исту ону која се налази на насловној страни из 1905. године), један чина, а други држи заставу са две пароле: ЗНАЊЕ ЈЕ СВЕТЛОСТ, ЗНАЊЕ ЈЕ МОЋ.

Summary

This paper is on the insufficiently analysed poems for children by Vladislav Petkovic Dis. They are being enlightened in the context of the magazine they were published in (Mala Srbadija) and biographical data from life of Dis. Poems are observed from the context of development of Serbian poetry for children, focusing primarily at the particularities of their expression and authenticity of the view of children. In a few poems for children by Dis, there were different poetical possibilities in forming certain topics and motifs in connection with the children's world. This is why in the poems for children by Dis, there is a child as a lyrical voice or an adult addressing children not with the purpose of teaching them, mocking them, but gives advice, directs them and favours them in comparison to the world of adults. Very clear picture of the school is particularly expressed, representing learning, knowledge, dominantly warm, almost idealized notion about the child given by the poems about nature or poems about national identity.

Key words: poetry for children, child, adults, school, nature, knowledge.